

Prejeto / Received: 07. 03. 2018
<https://doi.org/10.54356/MA/2018/BOIZ6066>

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 Original Scientific Article

FASETNI MODEL OBLIKOVANJA NASLOVOV POPISNIH ENOT

dr. Miroslav Novak

Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor, Slovenija
miro.novak@pokarh-mb.si

Izvleček:

Popis arhivskega gradiva je neopredmeten produkt arhivskega strokovnega dela. Hkrati s tem pa je tudi temeljna intelektualna storitev popisovalca arhivskega gradiva za vnaprej znanega ali neznanega agenta. Skladno s sodobno arhivsko paradigmo je ta lahko človek ali različni stroji oz. informacijski sistemi.

Obstoječi koncept popisovanja arhivskega gradiva in s tem tudi naslovov popisnih enot je bil razvit na podlagi analognih tehnoloških rešitev. Ob upoštevanju temeljnih arhivskih načel se je osredotočal predvsem na logično racionalno predstavitev arhivskih vsebin v relaciji med arhivskim informativnim pomagalom in uporabnikom.

Sodobne zahteve rešitev upravljanja z dokumentacijo se odražajo tudi v metodologiji oblikovanja naslovov popisnih enot. Koncept popisovanja v kontekstu (RiC) predstavlja v tem oziru novo, kompleksno, arhivsko paradigmo. V ta namen je na operativnem nivoju potrebno razviti tudi ustrezne metode oblikovanja naslovov, ki bodo upoštevale mnoge zahteve v zvezi z uporabo arhivskega gradiva v sodobnih okoljih. Izpostavimo naj samo strojno oblikovanje naslovov, strojno razvrščanje, strojno prevajanje, večdimenzionalno povezovanje vsebin itd. V ta namen sta v prispevku predstavljena teoretični model in metodologija oblikovanja fasetnih naslovov arhivskih popisnih enot.

Ključne besede:

metode popisovanja, arhivsko gradivo, naslovi popisnih enot

Abstract:

Facet Model of Designing Titles for Units of Description

Description of archival records is an intangible product of archival professional work. At the same time, this is also the basic intellectual service of describers for defined or not defined agents in future. According to the modern archival paradigm, the describer can be a human being, different machines or systems.

Present concept of archival description was developed according to the use of analogue technological solutions. Taking into account the basic archival principles, it is focused primarily on logical and rational presentation of archival contents in relation between the archival finding aids and users.

Modern requirements of document management solutions are also reflected in the methodology of creating descriptions of archival records. In this context, the basic archival paradigm represents the concept of description in context (RiC). At the level of its implementation, it is necessary to develop methods for creating complex descriptions of archival records that will take into account many requirements regarding their use in modern environments. Let us highlight only the possibility of machine supported designing of titles of units of description, machine supported sorting and translation of titles, multidimensional linking of content, etc. For this purpose, the theoretical model and methodologies for the creation of faceted titles of units of archival descriptions are presented.

Key words:

methods of description, archival records, titles of descriptive units

1. Uvod

V dosedANJI arhivski praksi je razvitih in dopustnih nekaj načinov popisovanja arhivskega gradiva in s tem tudi metod oblikovanja naslovov popisnih enot. V skladu s to usmeritvijo lahko isti popisni enoti arhivskega gradiva dodelimo veliko število različno oblikovanih naslovov. Pogoji je, da ti zagotavljajo osnovni namen, to je relativno razpoznavnost vsebine popisne enote v poljubni množici primerljivih entitet.

Odgovor na vprašanje, ali so metodološko na različne načine oblikovani naslovi ene popisne enote tudi vedno praktično uporabni, pa ni enoznačen. Odvisen je od kompleksnih relacij med dejavniki, ki opredeljujejo njegov nastanek, in dejavniki, ki omogočajo in opredeljujejo uporabo in razumevanje oz. dojemanje zapisanega sporočila v naslovu.

Naslovi popisnih enot, ki so bili do sedaj izdelani skladno z izkustveno metodo, so s stališča podatkovnih struktur nezahtevni. Hkrati kažejo na mnoge težave v drugih okoljih in zahtevah. Izpostavimo naj samo probleme prilagodljivosti različnim tehnološkim okoljem¹, zagotavljanja tehnološke podpore obdelav naslovov², sledljivosti relacij in kontekstov entitet znotraj zapisa in z zapisi kompatibilnih informacijskih sistemov (prim.: Semlič Rajh, 2012) itd.

V okviru tega prispevka se bomo na podlagi analize množice³ naslovov iz podatkovne zbirke Pokrajinskega arhiva Maribor, predvsem pa na podlagi razvoja in dosedanjih izkušenj pri uvažanju velikih količin naslovov primerljivih popisnih enot ter s tem povezane implementacije kompleksnejših načinov njihovega oblikovanja, omejili le na metode ugotavljanja temeljnih entitet, ki opredeljujejo naslove popisnih enot, njihove kombinacije ter s tem povezane načine oblikovanja osnov fasetnih naslovov.

2. Nekatere zakonitosti naslovov popisnih enot

Arhivsko gradivo ima v sodobni družbi poseben pomen. Posledično imajo tudi naslovi popisnih enot status entitet, ki jih je potrebno ohranjati na enak način kot samo arhivsko gradivo. Ti sicer skupaj z drugimi popisnimi elementi predstavljajo intelektualno nadgradnjo, ki jo arhivski strokovni delavci praviloma vzpostavijo ob prevzemu arhivskega gradiva v arhivsko ustanovo ali v poznejših procesih arhivskega strokovnega dela z namenom, da omogočajo in zagotavljajo upravljanje z arhivskim gradivom in njegovo uporabo v nedoločeno prihodnost, in to neglede na čas in prostor.

Uporabnost arhivskih informativnih pomagal in s tem tudi naslovov popisnih enot se dejansko uresničuje na podlagi splošnega modela komuniciranja (Novak, 2007, str. 8). Pri uporabi arhivskih informativnih pomagal zaznavamo v praksi enostranske⁴ in

¹ Zahteve glede oblikovanja naslovov se razlikujejo za objavljena arhivska informativna pomagala na papirju glede na neobjavljena. Te pa se razlikujejo od zahtev za informativna pomagala na spletu itd.

² Pri tem gre predvsem za prevajanje vsebin s pomočjo različnih sistemov strojnega prevajanja, pa tudi za oblikovanje naslovov popisnih enot na podlagi izpisov iz izvornih informacijskih sistemov.

³ Podatkovna zbirka Pokrajinskega arhiva Maribor obsega skoraj en milijon zapisov. Naslovi teh popisnih enot so oblikovani na različne načine in imajo različne informacijske vrednosti. Z metodološkega stališča so to lahko unikatne rešitve, lahko pa so enake metodološke rešitve uporabljene na več 10.000 zapisih.

⁴ Naravno vzpostavljeno komunikacijo, ki izhaja iz arhivskega gradiva, lahko opredelimo kot splošno sprejeto enosmerno komunikacijo z vektorjem od generatorja k uporabniku. Za to vrsto komunikacije obstaja realna potreba, da ne bi bila časovno, geografsko ali kontekstno omejena.

dvostranske⁵ komunikacije, ki se izvajajo med generatorji⁶ in uporabniki⁷ arhivskih informativnih pomagal. Smer in način komuniciranja s pomočjo arhivskih informativnih pomagal pa v praksi opredeljujeta način oblikovanja informacij o arhivskih popisnih enotah in tako posledično vplivata na oblikovanje naslova popisnih enot.

V starejših informativnih pomagalah niso bile vse arhivske enote obravnavane na primerljiv način, kar se je odražalo tako, da so bile v množici opisov nekatere popisne enote delno ali v celoti prezrte. S systemskega stališča je to dejstvo vodilo do podatkovne in s tem tudi informacijske nekonsistentnosti (Novak, 2013).

V nestandardiziranih arhivskih informativnih pomagalah so tako praviloma naslovi fondov, podfondov ter serij in podserij v neposredni odvisnosti od naslovov poglavij ali podpoglavij arhivskih informativnih pomagal. Tega pa ni mogoče trditi za vse oznake vsebin na nivoju združenih dokumentov in posameznih dokumentov. V tem lahko najdemo razlog, zakaj je bil opredeljen naslov popisne enote kot eden izmed obveznih elementov popisovanja na vseh nivojih šele z mednarodnim standardom ISADg leta 1994.

Na podlagi zahtev po osnovni preglednosti vsebin arhivskih informativnih pomagal vključno z zahtevami po upravljanju vsebin fizičnih oblik arhivskega gradiva se je iz praktičnih razlogov skozi daljše obdobje razvilo nekaj pravil in priporočil glede oblikovanja naslovov zaključenih celot popisnih enot (prim.: Zajšek, 2012). Ta pravila in priporočila so arhivski strokovni delavci že pred več desetletji v praksi implementirali na zelo različne načine (prim.: Schellenberg, str. 195–214). Razlike pa niso opazne med arhivskimi ustanovami ali znotraj posameznih arhivskih ustanov, ampak tudi znotraj posameznih delov zaključenih celot arhivskega gradiva.

Sicer pa je oblikovanje naslovov popisnih enot v praksi odvisno od mnogih dejavnikov. Te lahko sistemiziramo kot vnaprej znane in vnaprej neznane. Med prve prištevamo:

- tipologije arhivskih vsebin⁸ in njihovih tehnoloških okolij⁹,
- praktično in teoretično znanje arhivskih strokovnih delavcev oz. njihove izkušnje,
- neposredno in posredno tehnološko podporo popisovanju različnih oblik arhivskega gradiva itd.

⁵ V praksi so velikokrat vzpostavljene še vzporedne formalne ali neformalne obojestranske komunikacije, ki potekajo med generatorji opisov popisnih enot oz. njegovimi namestniki in uporabniki. Te komunikacije so vedno časovno, geografsko, pa tudi kontekstno omejene.

⁶ Vloga generatorja je bila do nedavnega v izključni domeni arhivskega strokovnega delavca. S tehnološkim razvojem in standardizacijo se vloga seli iz arhiva k ustvarjalcem, prav tako ni omejena samo na ljudi, ampak tudi na sodobne informacijske sisteme.

⁷ Vloga uporabnika, ki je bila do nedavnega omejena na specializirane raziskovalce preteklosti na podlagi arhivskega gradiva, se širi na celotno pravno varstvo in s tem na potencialne, pogosto anonimne množice ljudi ter na najrazličnejše informacijske sisteme informacijske družbe.

⁸ »Arhivske vsebine« so tiste celote arhivskega gradiva, ki jim teoretično abstrahiramo tehnološka okolja, v katerih so nastale. Na podlagi tega jih lahko opazujemo le v logičnih in vsebinskih kontekstih, vendar brez nosilcev.

⁹ »Tehnološka okolja« predstavljajo enega od temeljev obstoja arhivskih vsebin in s tem zagotavljanja javne vere arhivskemu gradivu. Opredeljujejo jih nosilci podatkov, sredstva za zapisovanje, tehnološke rešitve za predstavitev vsebin itd.

Med vnaprej neznane dejavnike oblikovanja naslovov popisnih enot pa lahko identificiramo:

- trenutni navdih popisovalca v zvezi z oblikovanjem posameznih popisnih enot,
- namenjen čas za izvedbo posameznih opisov,
- relevantnost logično vsebinsko povezanih primarnih in sekundarnih informacij,
- doslednost pri oblikovanju vsebin opisov popisnih enot itd.

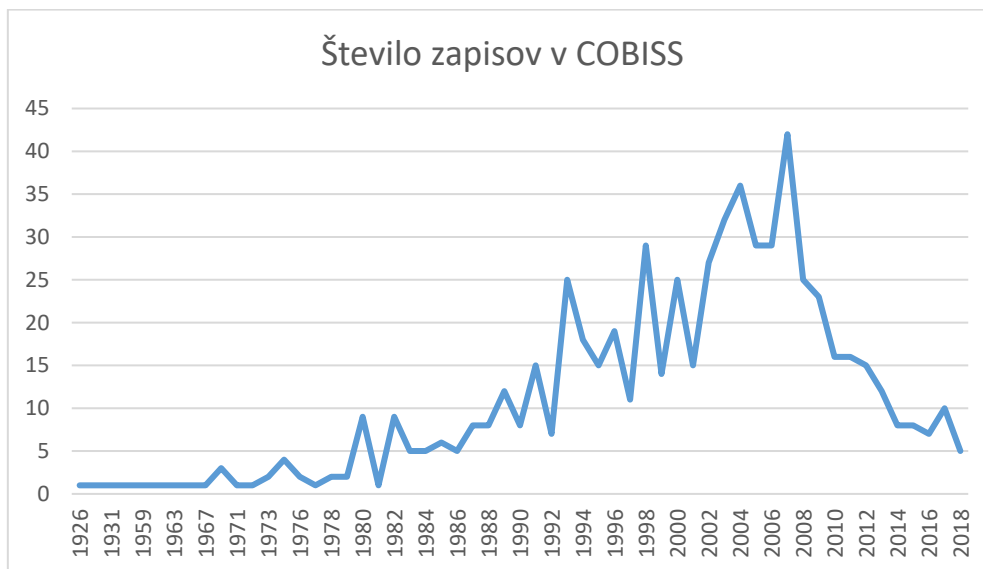
Razlike med metodologijami oblikovanja naslovov popisnih enot lahko opazimo tudi med objavljenimi in neobjavljenimi arhivskimi informativnimi pomagali. Slednja v času in prostoru nimajo absolutnih vrednosti naslovom popisnih enot, ampak so te velikokrat relativne. Razlog je preprost. Na njih arhivisti pogosto izvajajo popravke in dopolnitve, npr. zaradi novih prevzemov arhivskega gradiva, izvedenih vsebinskih korektur in dopolnitev ali iz različnih drugih razlogov¹⁰. Relativizacija naslovov popisnih enot pa ni odvisna samo od dejanske kvalitete izdelanega informativnega pomagala ali izdelanega naslova popisne enote, ampak tudi od pričakovanj in potrebnih predznanj njihovih uporabnikov pa tudi od stopnje tehnološke podpore izdelanim pomagalom, formaliziranih navodil glede njihove uporabe itd.

Drugo pomembno izhodišče oblikovanja naslovov popisnih enot pa se kaže tudi v razliki med informativnimi pomagali, ki so javno objavljena v obliki inventarjev, in tistimi, ki so sicer javno dostopna v arhivskih čitalnicah. V tem smislu so javno objavljena arhivska informativna pomagala z informacijskega stališča običajno dolgoročno stabilnejša ter višje kvalitete v semantičnem in sintaktičnem smislu. Ta pojav opazimo pri informativnih pomagalah v fizičnih in tudi elektronskih tehnoloških okoljih.

Vsako tehnološko okolje pa ima v času in prostoru dodatne zahteve oz. prilagoditve glede oblikovanja naslovov popisnih enot (Semlič Rajh, 2017). Če se v nadaljevanju omejimo le na ugotavljanje strokovne intenzitete¹¹ ukvarjanja z naslovi popisnih enot v javno objavljenih arhivskih informativnih pomagalah, lahko to naredimo le na nivoju ugotavljanja trendov. Te lahko opazujemo skozi rezultate zadetkov iskalnega pojma »arhivski inventar« v sistemu COBISS in skozi trende zajemanja podatkov v arhivski informacijski sistem na primeru SIRAnet.

¹⁰ V tem kontekstu naj omenimo samo relativno slabo raziskan fenomen permanentnega nižanja informacijske intenzitete ali splošnega dojetja vsebin informativnih pomagal.

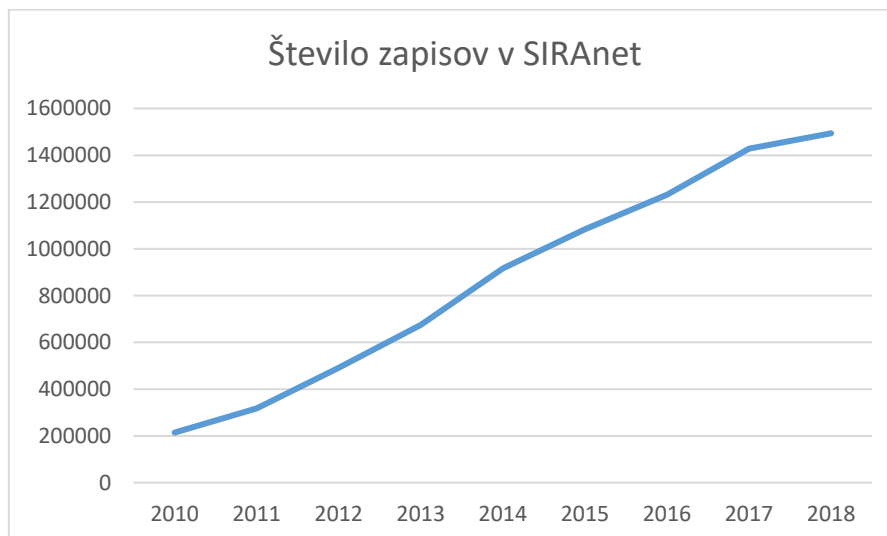
¹¹ S pojmom ugotavljanja strokovne intenzitete opredeljujemo kakršenkoli aktiven ali pasiven odnos do tega strokovnega problema, ki se izvaja tako na samem arhivskem informativnem pomagalu kot tudi v obliki ocen in njihovih predstavitev.

Grafikon 1: Trend uporabe iskalnega pojma »arhivski inventar« sistemu COBISS

Grafikon številka 1 kaže rezultate poizvedovanja po pojmu »arhivski inventar« v sistemu COBISS¹². Pri tem opazimo trend naraščanja števila zadetkov na leto od začetka 70-tih let prejšnjega stoletja s posameznimi odkloni vse do leta 2008. Od leta 2008 dalje pa sledimo trendu upadanja bibliografskih zapisov, ki bi vsebovali ta iskani pojem (COBISS).

Na drugi strani pa se nominalno povečujejo zahteve po oblikovanju naslovov zapisov in s tem povezanih arhivskih strokovnih odločitev. To lahko opazimo v trendu prirasta popisnih enot v arhivskih informacijskih sistemih na primeru SIRAnet v obdobju od leta 2010 dalje s povprečnim prirastom 160.000 opisov popisnih enot letno (Poročilo, 2017).

¹² Pod pojmom »arhivski inventar« dobimo v sistemu COBISS kar 537 zadetkov za vsebine, ki so deloma ali v celoti v slovenskem, nemškem, srbskem, italijanskem, hrvaškem, bosanskem, angleškem, češkem, poljskem, latinskem, španskem, madžarskem, bolgarskem in francoskem jeziku. Glede na vrsto vsebine pa so to lahko vodiči, katalogi, separati, priročniki, raziskovalna poročila, zborniki, doktorsko in magistrsko delo ter razne literarne vrste.

Grafikon 2: Trend naraščanja števila zapisov popisnih enot v sistemu SIRAnet

Neglede na okolje, v katerem so nastala ali se uporabljajo arhivska informativna pomagala, se zadnjega četrta stoletja za mnoga trdi, da so izdelana skladno z arhivskimi strokovnimi standardi ISADg2. Pri tem velja, da so usmeritve standarda predvsem instruktivne narave, saj že sam standard napotuje tudi na smiselno uporabo nacionalnih standardov in dogovorov. V veliki meri so pod tem mišljena splošna tudi slovnična in druga uveljavljena pravila. Za lažjo implementacijo standardnih rešitev vsebujejo usmeritve ISADg2 primere oblikovanja naslovov popisnih enot (prim.: ISADg2). Ti so pri operativnem delu zelo koristni in dobrodošli. Z metodološkega stališča oblikovanja naslovov popisnih enot se v zvezi s temi primeri zastavlja kar nekaj vprašanj:

- Na kakšen način in na podlagi katerih kriterijev so bili izbrani ravno ti konkretni primeri, ki nato služijo kot referenca popisovalcem?
- Ali bi tudi danes na podlagi pridobljenih izkušenj popisovanja z informacijsko tehnologijo bili izbrani enaki ali podobni primeri?
- Ali bi bile danes posredovane enake metodološke rešitve oblikovanja naslovov popisnih enot?
- Ali ti primeri še lahko služijo sodobnim informacijskim potrebam?
- Ali so to le primeri, ki so veljali kot strokovno neoporečni v določenem času in prostoru za določena tehnološka okolja?

Iskanje odgovorov na ta vprašanja za našo raziskavo dejansko ni relevantno, je pa pomembno izhodišče pri iskanju rešitev v zvezi s tem, kako naj bi vzpostavili postopke in metode, da bi bili produkti arhivskega strokovnega dela, v našem primeru naslovi popisnih enot, dolgoročno uporabni v različnih okoljih in z minimalnim posegi v njihove obstoječe izvedbe.

Praksa oblikovanja naslovov popisnih enot izhaja iz dolgoletnih izkušenj popisovanja arhivskih vsebin v analognih tehnoloških okoljih, predvsem v »papirnem okolju« (prim.: Novak, Semlič Rajh, 2013). Pa še tu zaznamo nekaj ločnic:

- med popisovanjem originalov in različnih vrst reprodukcij,
- med popisovanjem istovrstnega glede na raznovrstno arhivsko gradivo v okviru ene vsebinsko logično zaključene celote,
- med popisovanjem spisovnega gradiva v najširšem pomenu besede glede na slikovno arhivsko gradivo,
- med popisovanjem starejšega glede na mlajše arhivsko gradivo itd.

Na podlagi teh dejstev lahko zaznamo praktično soodvisnost med popisovanjem arhivskih vsebin in njihovih tehnoloških okolij (Novak, 2015). Ta se kaže tudi med postopki nastajanja arhivskega gradiva ter izvedenimi opisi tega arhivskega gradiva.

Drugo izhodišče zakonitosti oblikovanja naslovov popisnih enot predstavlja soodvisne relacije med hierarhičnimi in linearnimi zaporedji arhivskih vsebin in njihovimi tehnološkimi okolji. Vprašanja, ki se pojavljajo v zvezi s tem, se nanašajo na probleme obvladovanja ponavljanja podatkov in s tem povezanih informacij med opisi podrejenih ali nadrejenih arhivskih vsebin. Podobne pojave lahko opazimo tudi pri linearnih zaporedjih arhivskega gradiva.

V zvezi s popisovanjem arhivskega gradiva pa prihaja v praksi še do ene spremembe. Ta se kaže v izhodišču, da se več ne popisujejo le arhivske vsebine, ampak tudi druge, z njimi povezane entitete. Znano je, da sodobni arhivski informacijski sistemi, ki omogočajo poizvedovanje preko spleta, zahtevajo, da se ob vsebinah popisujejo tudi informacijska okolja in s tem povezani različni konteksti (vsebinski, časovni, geografski, tehnološko-tehnični itd.) (prim.: Popovici, 2016).

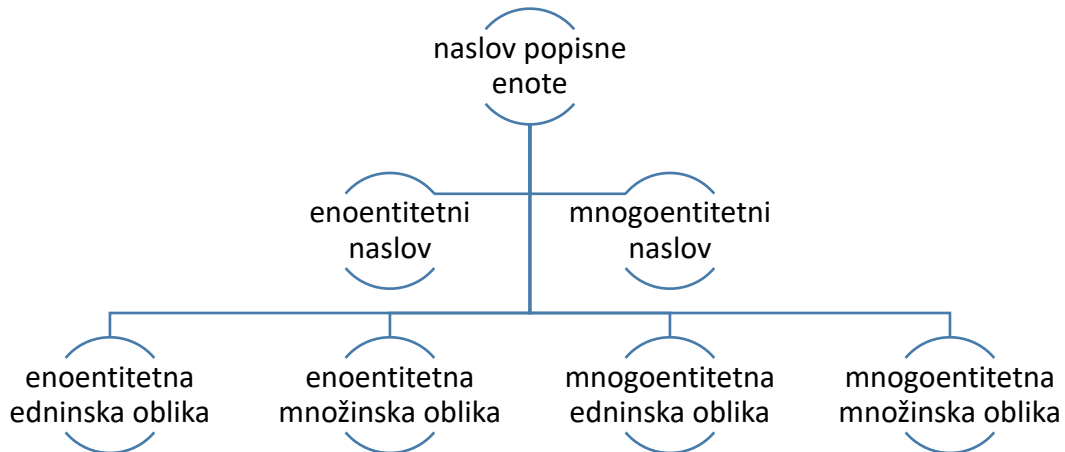
V zvezi z uporabljenimi metodologijami popisovanja arhivskega gradiva se arhivski strokovni delavci pogosto sklicujejo na tiste, ki so bile preverjene na podlagi izkušenj. Brez dvoma so izkustvene metode oblikovanja naslovov popisnih enot pomembne pri reševanju arhivskih strokovnih problemov. Vprašanje pa je, koliko so te metode objektivno uporabne same po sebi za oblikovanje naslovov popisnih enot v sodobnih arhivskih informacijskih sistemih. Problem je v njihovi usmerjenosti v preteklost in v izkušnje, ki so omejene zgolj na starejše tehnološke rešitve izdelav arhivskih informativnih pomagala. To pa ne pomeni, da jih je potrebno odkloniti, ampak jih je potrebno opredeliti kot korektivne metode oblikovanja naslovov popisnih enot.

3. Raziskovalna metoda naloge

Izhodišče raziskovalne metode v zvezi z izhodišči metodologije oblikovanja naslovov popisnih enot predstavlja teoretično trifazno opredeljevanje entitet in njihovih relacij na podlagi vzorčenja zajetih podatkov v izvornem arhivskem informacijskem sistemu.

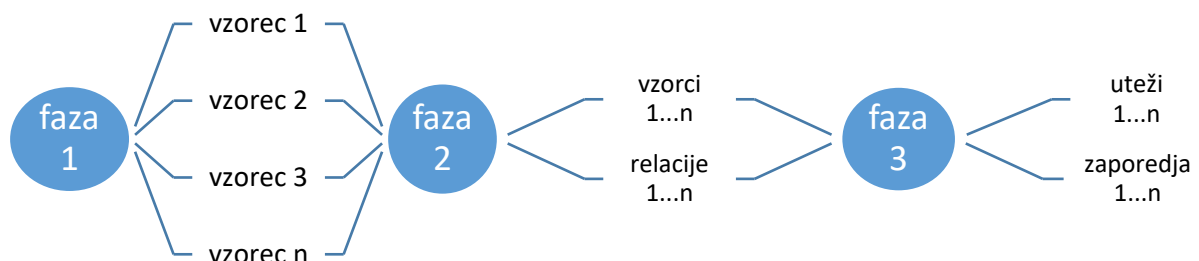
Raziskovalni postopek temelji na podlagi vzorčenja obstoječih naslovov popisnih enot. V prvi fazi gre za opredelitev osnovnih vzorcev entitet, ki izhajajo iz obstoječih naslovov popisnih enot. Zaradi jasnejše izvedbe postopka so v tem kontekstu abstrahirane mnoge izpeljanke primerljivih naslovov.

Že na podlagi pridobljenih vzorcev je teoretično mogoče izdelati različne pojavne oblike naslovov popisnih enot. Pri tem je pomembno število entitet, ki opredeljujejo naslove, ter slovnično število posamezne entitete. Njihova sistematika je izvedena na sliki 1.

Slika 1: Sistematika naslovov popisnih enot glede na število entitet in na slovnično število

Pri oblikovanju naslovov je mogoče eno vsebino naslova oblikovati na vse štiri načine. Razlika med njimi je samo v njihovi informacijski intenziteti in natančnosti¹³. Ti lahko teoretično v celoti, deloma ali pa sploh ne odražajo vsebin popisnih enot¹⁴. Zato se metoda oblikovanja naslovov le na osnovi vzorcev vsebin entitet kaže kot manj zanesljiva za implementacijo v produkciji oblikovanja naslovov popisnih enot.

Slika 2: Fazno zaporedje razvoja sestavnih delov metode oblikovanja naslova popisnih enot

Zanesljivost oblikovanja naslovov je mogoče povečati v drugi fazi, in to z opredelitvijo relacij med vzorci entitet. S tem teoretično izločimo tiste naslove, ki bi jih lahko oblikovali na podlagi vzorcev entitet in ne odražajo vsebin popisnih enot. Ne glede na implementacijo kompleksnejše metode je teoretično še vedno mogoče izdelati tiste oblike naslovov, ki v celoti ali le deloma odražajo vsebine popisnih enot.

¹³ Pri arhivskih informativnih pomagalah fizičnih okolij sta informacijska intenziteta in posledično natančnost kompenzirani z drugimi elementi informativnih pomagala. V informativnih pomagalah arhivskih informacijskih sistemov pa sta informacijska intenziteta in tudi natančnost zelo pomembni s stališča poizvedovanja in razpoznavanja vsebin ter relevantnosti zadetkov.

¹⁴ Znano je, da na podlagi razpoznanih entitet naslovov popisnih enot in njihovih medsebojnih relacij pogosto pride do neustreznih oblik naslovov, ki se pojavljajo kot sintaktične napake, semantični nesmisli itd.

Da bi izločili tiste pojavne oblike naslovov, ki deloma odražajo vsebine popisnih enot, je v tretji fazi potrebno oblikovati uteži¹⁵ posameznih entitet in tako dodeliti natančno določena zaporedja (slika 2). Določanje zaporedij entitet v naslovih s pomočjo uteži kaže na zakonitost, po kateri so ta v premem sorazmerju z relacijami vrednosti »širši – ožji pojem«

Komponente, ki opredeljujejo naslov, so lahko:

- vsebina arhivskega gradiva kot osrednja entiteta naslova (A),
- pojavna oblika tehnološkega okolja oz. opredelitev pojavne oblike vsebine (B),
- ustvarjalec ali generator arhivske vsebine (C).

Če zgornjim komponentam dodelimo uteži na podlagi intenzitete njihovega pojavljanja oz. ponavljanja v zaključeni celoti arhivskega gradiva, potem moremo zapisati naslednjo zakonitost oblikovanja zaporedja (Z):

$$Z \Rightarrow A > B > C$$

Upoštevanje te zakonitosti je pomembno pozneje v procesih poizvedovanj, ko sistem izračunava stopnjo relevantnosti zadetkov. Na podlagi teh izračunov sistem postavi zadetke v zaporedje, v katerem so najbolj relevantni zadetki postavljeni na začetek linearnega zaporedja množice zadetkov.

Osnovni preizkusi obravnavane metode kažejo na to, da jo je teoretično mogoče uporabiti za oblikovanje primerov in rešitev v zvezi z oblikovanjem naslovov popisnih enot, ne glede na njihova tehnološka okolja ali pozicijo v linearnem ali hierarhičnem zaporedju.

4. Teorija oblikovanja vzorcev

Začetek postopka nastanka arhivske vsebine je tesno povezan z njegovim iniciatorjem ali sprožilcem, z odločevalci v postopku, njihovimi pooblastili, veljavno zakonodajo in seveda z vsebino, ki je predmet postopka (prim.: ISO 23081). Sprožilec mora imeti določena pooblastila za izvajanje funkcij in aktivnosti, ki so povezane s postopkom nastanka arhivske vsebine.

Tipi sprožilcev postopkov nastajanja arhivskih vsebin v fizičnem tehnološkem okolju, npr. dokumentov, so lahko osebe, dogodki, stanja ali drugi dokumenti. Sistematika sprožilcev v odnosu do dokumentov je naslednja:

1. eden ali več dogodkov sproži nastanek enega ali več dokumentov¹⁶;
2. ena ali več oseb sproži nastanek enega ali več dokumentov¹⁷ ;

¹⁵ Uteži se postavljajo tako, da entitete, ki so skrajno levo, dobijo najvišje uteži. Entitetam, ki so postavljene na mestih od leve proti desni, se uteži zmanjšujejo tako, da ima skrajno desna entiteta najnižjo utež.

¹⁶ Primeri: prometna nesreča sproži nastanek zapisnika; tekmovalstvo v smučanju sproži TV prenos dogodka; uspeh naših športnikov sproži veselje navijačev tudi izven športne arene itd.

¹⁷ Primeri: posameznik, ki kandidira za službo, izpolni zahtevano dokumentacijo; izdelava prijavnice za tečaj nemškega jezika; dokumentacija za vpis v šolo; dokumentacija v zvezi z ustanavljanjem društva, politične stranke; peticija za čisto vodo, ki jo sprožijo vaščani, kjer ni vodovoda, itd.

3. eno ali več stanj sproži nastanek enega ali več dokumentov¹⁸;
4. eden ali več obstoječih dokumentov sproži nastanek enega ali več novih dokumentov¹⁹.

V praksi se naštetu praviloma pojavlja v različnih kombinacijah, kar seveda zelo zaplete razumevanje pomena in konteksta sprožilcev v konkretnih primerih nastajanja arhivskih vsebin.

Ne glede na status, ki ga imajo posamezne entitete v procesu nastajanja arhivskih vsebin, moramo te jasno opredeliti, da lahko dojamemo teže obravnavanih entitet do razumevanja arhivskih vsebin, v katerih se pojavljajo.

V tem kontekstu lahko zaznamo in zapišemo v preprostem metaopisnem jeziku naslednje relacije med dvema skupinama entitet:

1. ena oseba v neposredni relaciji do ene vsebine oz. pojavne oblike dokumenta²⁰ ;
relacije med entitetami ⇒ ena oseba : ena vsebina
2. ena oseba v neposredni relaciji do več vsebin oz. pojavnih oblik dokumentov²¹ ;
relacije med entitetami ⇒ ena oseba : več vsebin
3. več oseb v neposredni relaciji do ene vsebine oz. pojavne oblike dokumenta²² ;
relacije med entitetami ⇒ več oseb : ena vsebina
4. več oseb v neposredni relaciji do več vsebin oz. pojavnih oblik dokumentov²³ ;
relacije med entitetami ⇒ več oseb : več vsebin
5. en predmet ali stvar v neposredni relaciji do ene vsebine oz. pojave oblike dokumenta²⁴ ;
relacije med entitetami ⇒ en predmet : ena vsebina
6. en predmet ali stvar v neposredni relaciji do več vsebin oz. pojavnih oblik dokumentov²⁵ ;
relacije med entitetami ⇒ en predmet : več vsebin

¹⁸ Primeri: obvestilo redarstva v zvezi z nepravilno parkiranim avtomobilom; laboratorijski izvid zaradi povišanega holesterola; obračun dela po zaključku naročenega dela itd.

¹⁹ Primeri: pritožba na izdano odločbo; vloga za izdajo osebnega dokumenta; vloga za izdelavo kopije spričevala v pristojnem arhivu itd.

²⁰ Primeri: osebna izkaznica, potni list, prometno dovoljenje, šolsko spričevalo, diploma, kartotečni list, članska izkaznica, matični list, voščilnica, portretna fotografija itd.

²¹ Primeri: osebni album fotografij, računi za plačane ure šole vožnje, spričevala osnovne šole, kazanska zadeva posameznika, policijski dosje, recepti za zdravila enega zdravljenja itd.

²² Primeri: redovalnice, rojstne matične knjige, knjige članstva, telefonski imeniki, imenska kazala, skupinska voščilnica, skupinska fotografija itd.

²³ Primeri: šolska dokumentacija enega razreda, dokumentacija v zvezi s kaznivim dejanjem skupine prestopnikov itd.

²⁴ Primeri: gradbeni načrt, gradbeno dovoljenje, statični izračuni itd. za hišo; fotografija mostu čez reko, garancijski list za avtomobil itd.

²⁵ Primeri: dokumentacija gradbenih posegov na hiši, plačila obveznosti za stanovanje, dokumenti v zvezi s podaljšanjem prometnega dovoljenja za avtomobil itd.

7. več predmetov ali stvari v neposredni relaciji do ene vsebine oz. pojavne oblike dokumenta²⁶;

relacije med entitetami ⇒ več predmetov : ena vsebina

8. več predmetov ali stvari v neposredni relaciji do več vsebin oz. pojavnih oblik dokumentov²⁷;

relacije med entitetami ⇒ več predmetov : več vsebin

Kompleksnejši dokumenti vsebujejo tudi kompleksnejše relacije med vsaj tremi skupinami entitet, ki jih je mogoče zapisati v metaopisnem jeziku na naslednji način:

1. ena tema oz. realna vsebina je v neposredni relaciji do enega dogodka, ki v procesu nastanka gradiva izvede preslikavo ene vsebine v dokument²⁸;

relacije med entitetami ⇒ ena tema : en dogodek : ena vsebina

2. ena tema oz. oblikovana vsebina v neposredni relaciji do dveh ali več dogodkov in do ene vsebine dokumenta²⁹;

relacije med entitetami ⇒ ena tema : več dogodkov : ena vsebina

3. ena tema oz. oblikovana vsebina v neposredni relaciji do enega dogodka in do več vsebin dokumentov³⁰;

relacije med entitetami ⇒ ena tema : en dogodek : več vsebin

4. ena tema oz. oblikovana vsebina v neposredni relaciji do več dogodkov in do več vsebin dokumentov³¹;

relacije med entitetami ⇒ ena tema : več dogodkov : več vsebin

5. dve ali več tem oz. oblikovanih vsebin v neposredni relaciji do enega dogodka in do ene preslikave vsebin v dokumente³²;

relacije med entitetami ⇒ več tem : en dogodek : ena vsebina

6. dve ali več tem oz. oblikovanih vsebin v neposredni relaciji do enega dogodka in do več vsebin dokumentov³³;

relacije med entitetami ⇒ več tem : en dogodek : več vsebin

7. dve ali več tem oz. oblikovanih vsebin v neposredni relaciji do več dogodkov in do ene vsebine dokumentov³⁴;

²⁶ Primeri: gradbeni načrt, gradbeno dovoljenje, statični izračun za hišo, garažo in gospodarsko poslopje itd.

²⁷ Primeri: dokumentacija gradbenega oddelka, oddelka na zavarovalnici za nepremičnine, oddelka na upravnih enotah za registracijo vozil itd.

²⁸ Primeri: zapiski s predavanja na fakulteti, datoteka webinarja, učiteljeva priprava na šolsko uro, spisek potreb za izvedbo projekta, zapisnik izrednega sestanka na določeno temo itd.

²⁹ Primeri: skupinska projekta naloga, izdelava strateškega dokumenta itd.

³⁰ Primeri: prevzemna dokumentacija prevzema arhivskega gradiva v pristojni arhiv itd.

³¹ Primeri: dokumentacija v zvezi s skupinsko nalogo, dokumentacija v zvezi z izdelavo strateškega dokumenta itd.

³² Primeri: referati s strokovnega posvetovanja, dokumenti ocene škode ob poplavah in neurju itd.

³³ Primeri: referati s strokovnega posvetovanja, dokumenti ocene škode ob poplavah in neurju itd.

³⁴ Primeri: dosjeji itd.

relacije med entitetami $\Rightarrow$ **več** tem : **več** dogodkov : **ena** vsebina

8. dve ali več tem oz. oblikovanih vsebin v neposredni relaciji do dveh ali več dogodkov in do več vsebin dokumentov³⁵;

relacije med entitetami $\Rightarrow$ **več** tem : **več** dogodkov : **več** vsebin

Na osnovi abstrakcije možnih entitet in njihovih odnosov smo dobili izhodiščne modele relacij med entitetami, ki potencialno opredeljujejo arhivske vsebine. Te abstraktne modele bomo v nadaljevanju preizkusili na že obstoječih rešitvah oblikovanih naslovov popisnih enot.

5. Enoentiteni naslovi

V analizirani arhivski podatkovni zbirki najdemo različne zapise v elementu naslov popisne enote. S stališča podatkovnih struktur so najbolj preprosti naslovi, v katerih lahko opredelimo le eno entiteto. Ta je lahko pravna ali fizična oseba, družina, zemljepisna entiteta, aktivnost, stanje, stvarno geslo, pojavna oblika arhivskega gradiva itd. Skladno s konceptom popisovanja v kontekstu (RIC) jih je s pragmatičnega stališča potrebno jasneje opredeliti v njihovih kontekstih (Novak, 2017).

Primeri enoentitetnih naslovov:

Signatura	Naslov	Entiteta
SI_PAM/1554/002/00001	Prostovoljno gasilsko društvo Genterovci	Ena pravna oseba
SI_PAM/1545/001/001/00098	Kronvogel Josip	Ena fizična oseba
SI_PAM/0012/05278	Zamenjava denarja	Ena aktivnost
SI_PAM/0054/006/00087	Sprejemnica	Ena pojavna oblika AG
SI_PAM/0918/01435	Varaždin	Ena zemljepisna entiteta
SI_PAM/0294/00135	Odkupni listi	Množinska entiteta ene pojavne oblike AG
SI_PAM/0918/00528	Motnje	Množinska entiteta ene aktivnosti/stanja
SI_PAM/0918/02015	Dolžniki	Množinska entiteta ene vrste oseb
SI_PAM/1693/018	Etnološki motivi	Množinska entiteta ene vrste vsebin

Sama entiteta je lahko v edninski, npr.: »sprejemnica«, ali množinski obliki, npr. »odkupni listi«, kar v semantičnem smislu posledično postavlja logično relacijo naslova popisne enote tudi do npr. količine, vsebine, časa ali drugih elementov popisovanja.

Sporočilna vrednost enoentitetnih naslovov samih po sebi je zelo omejena in je v veliki meri odvisna od naslovov nadrejenih popisnih enot, hkrati pa je tesno logično povezana z drugimi elementi znotraj opisa. Na ta način oblikovani naslovi so primerni le za predstavitev popisnih enot v fizičnih okoljih, kjer so relacije opisa fiksno opredeljene s pozicijami zapisov na medijih. Če se tak naslov pojavi izven prvotnega konteksta, to je opisa in pozicije v zaporedju, se lahko v novem zaporedju popolnoma spremenita pomen in namen njegovega nastanka ali pa je njegova praktična uporaba omejena.

³⁵ Primeri: celota dokumentarnega gradiva enega ustvarjalca, oddelka, pisarne; arhivski fond (podfond), arhivska zbirka, serija, podserija itd.

6. Mnogoentitetni naslovi

Naslovi, ki jih sestavlja več entitet, so v osnovi kompleksne podatkovne strukture, ki morajo ob splošno sprejetih sintaktičnih pravilih ustrezati še minimalnim semantičnim zahtevam. Pojavne oblike entitet, ki opredeljujejo naslov posamezne popisne enote, so zelo različne, tudi v različnih jezikih ali pisavah, zato predstavlja vzorčenje entitet osnovno izhodišče oblikovanja naslovov popisnih enot.

Primeri mnogoentitetnih naslovov:

Zap. št.	Signatura	Naslov
1.	SI_PAM/0012/05253	Razglas v zvezi z zamenjavo denarja
2.	SI_PAM/0016/001/023/00004	Poročna matična knjiga Puconci (civilna)
3.	SI_PAM/0054/001/00016	Károly Reponyek, sirotinska zadeva
4.	SI_PAM/0061/029/00091	Občini Kukeč (Újkökényes) in Peskovci (Petőfa) - oddaja lovišča v najem
5.	SI_PAM/0062/013/00003	Vodovarstvena dela na levem bregu Mure – Petanjci – Murski Črnci – Satahovci – Krog – Bakovci
6.	SI_PAM/0066/006/00007	Magdics Iván, Srednja Bistrica, Horváth Szabó István, Trnje, Czopoth Mátyás, Mátai István, Koczeth Iván, Gornja Bistrica in Tompa Márton, Črenšovci, mlinarstvo na reki Muri
7.	SI_PAM/0012/01345	Štajerski gubernij: Matični podatki za štajersko deželo

Na podlagi analize izbranih vzorcev naslovov popisnih enot lahko opredelimo naslednja entitetno- relacijska razmerja in jih opišemo v metaopisnem jeziku :

1. razglas : zamenjava denarja $\Rightarrow$ entiteta ena pojavna oblika dokumenta : entiteta en dogodek
2. poročna civilna matična knjiga : Puconci $\Rightarrow$ entiteta ena pojavna oblika dokumenta : entiteta en kraj
3. Károly Reponyek : sirotinska zadeva $\Rightarrow$ entiteta ena oseba : entiteta ena vsebina
4. Občina Kukeč (Újkökényes) : Občina Peskovci (Petőfa) : oddaja lovišča v najem $\Rightarrow$ entiteta ena pravna oseba 1 : entiteta ena pravna oseba 2 : entiteta en dogodek
5. Vodovarstvena dela : levi breg Mure : Petanjci : Murski Črnci : Satahovci : Krog : Bakovci $\Rightarrow$ entiteta več dogodkov : ena zemljepisna entiteta 1 : ena zemljepisna entiteta 2 : ena zemljepisna entiteta 3 : ena zemljepisna entiteta 4 : ena zemljepisna entiteta 5 : ena zemljepisna entiteta 6
6. Magdics Iván, Srednja Bistrica : Horváth Szabó István, Trnje : Czopoth Mátyás, Gornja Bistrica : Mátai István, Gornja Bistrica : Koczeth Iván, Gornja Bistrica : Tompa Márton, Črenšovci : mlinarstvo na reki Muri $\Rightarrow$ entiteta ena oseba 1 : entiteta ena oseba 2 : entiteta ena oseba 3 : entiteta ena oseba 4 : entiteta ena oseba 5 : entiteta ena oseba 6 : entiteta ena dejavnost/aktivnost
7. Štajerski gubernij: Matični podatki za štajersko deželo $\Rightarrow$ entiteta ena pravna oseba : ena množinska entiteta

Obravnavani mnogoentitetni vzorci naslovov so v edninski ali množinski obliki. Tudi tukaj opazimo podobno zakonitost postavljanja logičnih relacij med naslovom popisne enote in npr. količine, vsebine, časa ali drugih elementov popisovanja kot pri enoentitetnih vzorcih naslovov.

Pri razpoznavanju entitet naslovov pa opazimo še en pojav, ki ga lahko poimenujemo alternacija med množinskimi in edninskimi oblikami. Tako bi lahko v primeru naslova:

.... Magdics Iván, Srednja Bistrica : Horváth Szabó István, Trnje : Czopoth Mátyás,
Gornja Bistrica : Mátai István, Gornja Bistrica : Koczeth Iván, Gornja Bistrica : Tompa
Márton, Črenšovci : mlinarstvo na reki Muri...

kjer je navedenih šest entitet v edninski obliki, le-te nadomestili z eno entiteto v množinski obliki. Tako dobimo:

eno množinsko entiteto ene vrste oseb : entiteta ene dejavnosti/aktivnosti.

Na podlagi tega lahko oblikujemo naslov:

Mlinarji in mlinarstvo na reki Muri.

Oba naslova sta skladna z zahtevami standarda ISADg2, vendar je oblika po vzorcu in relacijah:

entiteta ena oseba 1 : entiteta ena oseba 2 : entiteta ena oseba 3 : entiteta ena oseba 4
: entiteta ena oseba 5 : entiteta ena oseba 6 : entiteta ena dejavnost/aktivnost

z informacijskega stališča v konkretni popisni enoti dolgoročno veliko kvalitetnejša, saj jasno opredeljuje agente in njihove relacije do dejavnosti/aktivnosti. Na podlagi tega so vzpostavljeni predpogoji za jasno opredeljevanje dvosmernih povezav med konkretno popisno enoto in pripadajočo normativno vsebino npr. osebnih deskriptorjev. V primeru oblikovanja naslova popisne enote na podlagi vzorca in vzpostavljene relacije:

ena množinska entiteta ene vrste oseb : entiteta ene dejavnosti/aktivnosti,

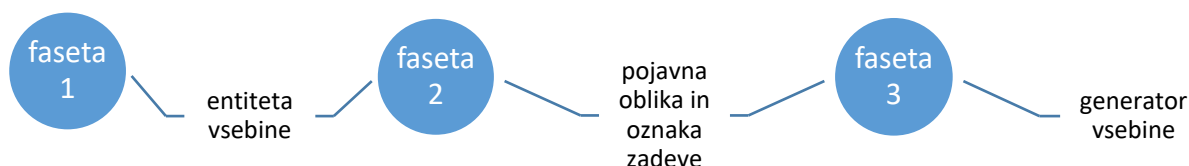
je posledično omogočena vzpostavitev in opredeljen odnos z normativno vsebino le na podlagi enosmerne logične povezave med popisno enoto in pripadajočo normativno vsebino – v našem primeru z ustreznimi osebnimi deskriptorji, ki izhajajo iz vsebine popisne enote. Ta odklon lahko opredelimo kot entropičen in je s systemskega stališča nezaželen.

7. Fasetni naslovi

V primerih, ko v vzorcu za oblikovanje naslova popisne enote opredelimo kot entiteto eno ali več pojavnih oblik ali skupin dokumentov ali enega ali več ustvarjalcev obravnavane vsebine popisne enote, jih definiramo kot fasete. Razlog je preprost. Teoretično te niso nujno del osrednjih entitet naslovov popisnih enot, ampak so v funkciji pripon ali predpon, ki jasneje opredeljujejo določeno arhivsko vsebino. Tako so npr. v fizičnih arhivskih informativnih pomagalih to običajno izpostavljene entitete, npr. v naslovih, in se ne pojavljajo kot del osrednjega naslova posamezne popisne enote.

MODEL 1

V primeru enoentitetnega naslova vsebine, ki obstaja na eni pojavni obliki arhivskega gradiva enega ustvarjalca (slika 3) skladno z relacijami, fasete opredelimo z utežmi, po katerih dobi vsebina največjo težo in je torej postavljena skrajno levo; manjšo težo dobi pojavna oblika arhivskega gradiva in najmanjšo težo generator vsebine. Tako dobimo enostavno linearno zaporedje fasetnega naslova, ki ga predstavlja enoentitetna edninska ali množinska vsebina na eni pojavni obliki arhivskega gradiva enega ustvarjalca.

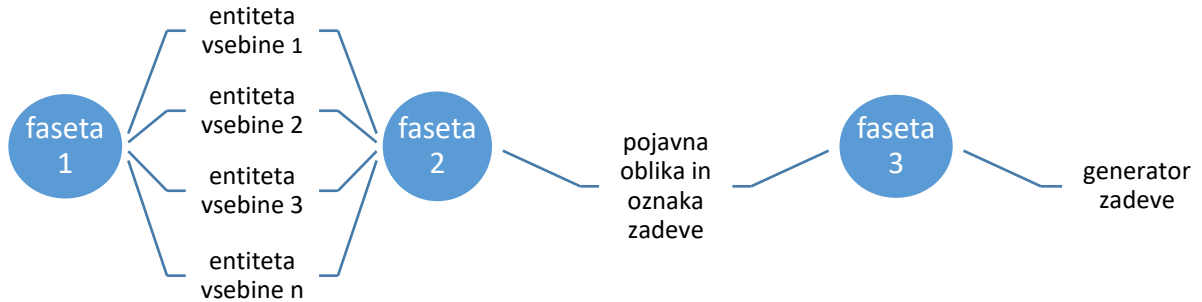
Slika 3: Zaporedje in sestavni deli enoentitetnega modela oblikovanja fasetnega naslova popisnih enot

Primeri izdelanih naslovov po modelu enoentitetnega fasetnega naslova:

Signatura	Naslov
SI_PAM/0634/001/002/01740	Kovač, Elizabeta [Vuhred] - zapuščinska zadeva A 57/26, Okrajno sodišče Marenberg
SI_PAM/0841/004_05897	Halač, Sanjin [rojen 30.03.1972] - osebni list Šolskega centra pri TAM-u
SI_PAM/0990/002/002/20498	SKRT, Silvo, rojen(a) 31.12.1925 : personalna mapa iz Tovarne avtomobilov Maribor
SI_PAM/0805/001/00283	Senekovič, Franz [rojen/a 2.8.1888] - vpisnica Učiteljskega centra v Mariboru
SI_PAM/1108/002/033/00297	Leskovar, Stanislav : osebna mapa zaposlenega (odšel/odšla leta 1960/1961) : Hidromontaža Maribor

MODEL 2

Enako metodo uporabimo tudi za mnogoentitetne naslove vsebin, ki obstajajo na eni pojavni obliki arhivskega gradiva enega ustvarjalca (slika 4). Na enak način opredelimo tudi uteži in s tem povezana zaporedja. Tako dobimo enostavno linearno zaporedje fasetnega naslova, ki ga predstavlja mnogoentitetna edninska ali množinska vsebina na eni pojavni obliki arhivskega gradiva enega ustvarjalca.

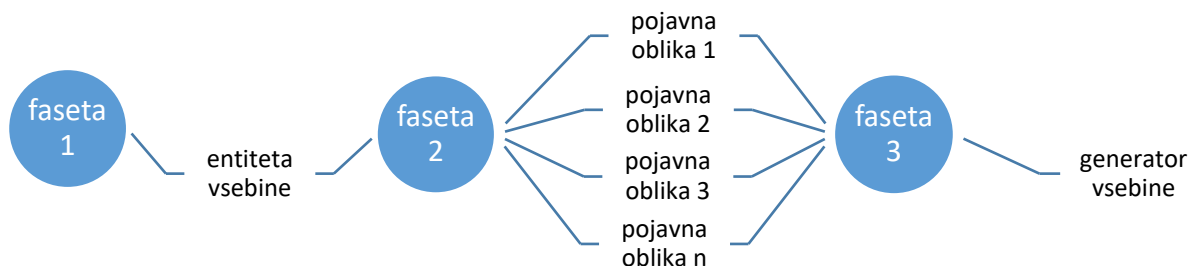
Slika 4: Zaporedje in sestavni deli mnogoentitetnega modela oblikovanja fasetnega naslova popisnih enot

Primeri izdelanih naslovov po modelu mnogoentitetnega fasetnega naslova:

Signatura	Naslov
SI_PAM/0849/001/003_00007	Pritožba Antona Rudolfa Legata Deželnemu šolskemu svetu v Gradcu zoper učitelja Ernesta Engelharta
SI_PAM/0720/001/00021	Topler, Andrej ; Guči, Gregor ; Lampl, Otmar - sodni spis Sod 96/45 Vojaškega sodišča Maribor
SI_PAM/0543/001/01625	Marko, Štefan, Zg. Vrtnice 1 - gradnja stanovanjske hiše: dopis, odločba, grafična priloga, zemljiškoknjižni izpisek : gradbeni spis klasifikacijske oznake 351 v fondu Skupščine občine Maribor

MODEL 3

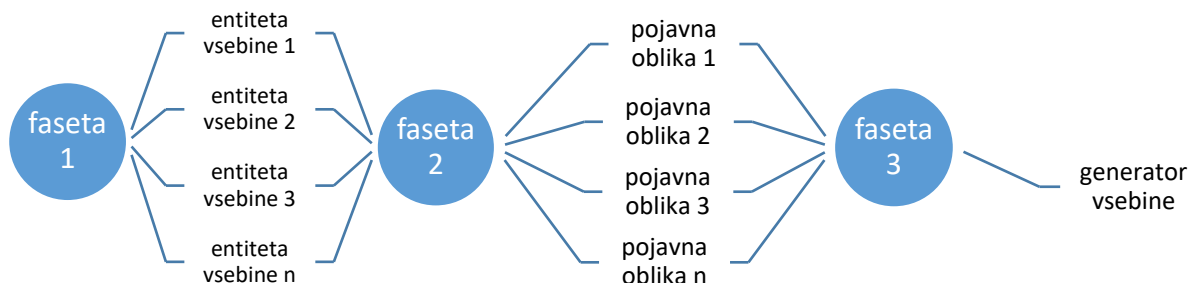
V primeru enoentitetnega naslova vsebine, ki obstaja v mnogo pojavnih oblikah (npr. original in reprodukcije) arhivskega gradiva enega ustvarjalca (slika 5), dobimo enostavno linearno zaporedje fasetnega naslova, ki ga predstavlja enoentitetna edninska ali množinska vsebina na več pojavnih oblikah arhivskega gradiva enega ustvarjalca. Ta model je namenjen oblikovanju nezahtevnih naslovov hibridnih oblik arhivskega gradiva.

Slika 5: Zaporedje in sestavni deli enoentitetnega modela oblikovanja fasetnega naslova popisnih enot hibridnega arhivskega gradiva

MODEL 4

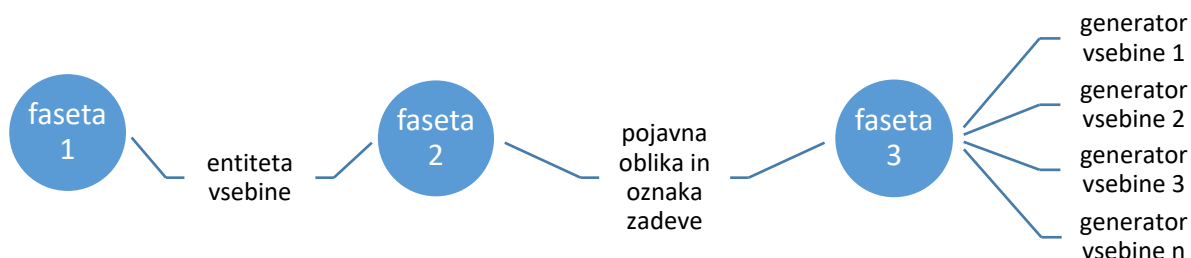
Izpeljanka za mnogoentitetne oblike naslovov hibridnih oblik arhivskega gradiva (slika 6) je zelo podobna enoentitetnemu modelu, razlikuje se samo po prvi faseti, ki je mnogoentitetna. Model ima naslednje zaporedje in sestavne dele:

Slika 6: Zaporedje in sestavni deli mnogoentitetnega modela oblikovanja fasetnega naslova popisnih enot hibridnega arhivskega gradiva

MODEL 5

V primeru, ko faseta 3 vsebuje dva ali več generatorjev (slika 7), govorimo o modelu oblikovanja naslova, ki je primeren za popise arhivskega gradiva, ki imajo ob originalih še reprodukcije, ali za zaključene celote arhivskega gradiva, ki jih je ustvarilo več ustvarjalcev.

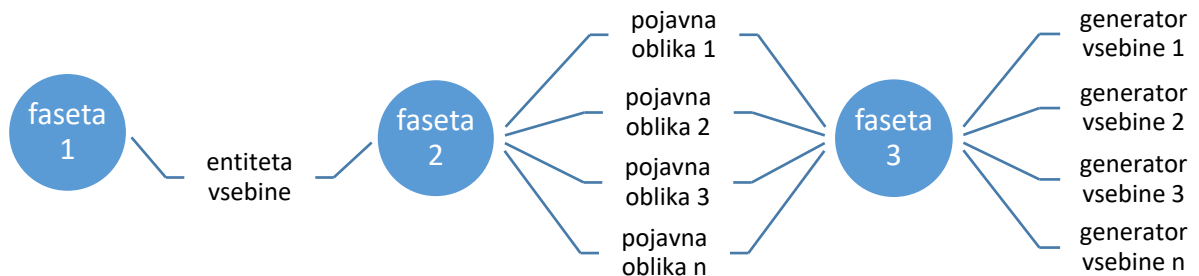
Slika 7: Zaporedje in sestavni deli enoentitetnega modela oblikovanja fasetnega naslova popisnih enot več ustvarjalcev

V tem primeru se pojavljata vsaj dve rešitvi implementacije modela. Prva je neposredna implementacija na podlagi enega zapisa popisne enote in s tem tudi enega naslova. Relacije z generatorji vsebine so v tem primeru izdelane kot logične vrednosti znotraj naslova in morebitne aktivne ali pasivne povezave z normativnimi vsebinami. Drugo rešitev oblikovanja naslova predstavlja implementacija dveh ali več naslovov po modelu enoentitetnega oblikovanja fasetnega naslova enega ustvarjalca in vzpostavitev ustreznih relacij med zapisi, običajno relacije »glej tudi« .

Odgovor na vprašanje, po katerem modelu izdelati takšne naslove, leži v premisleku, ki temelji na postopku nastanka popisne enote in statusu generatorja vsebin do nastale arhivske vsebine. To pa zahteva dodatne arhivske strokovne metode, ki jih je potrebno razviti za operativne namene.

MODEL 6

Izpeljanka modela 5 predstavlja model 6. Razlika med obema je v številu pojavnih oblik arhivskega gradiva in s tem povezanih oznak zadev. V modelu 6 jih je množica, ki jo je potrebno v naslovu jasno opredeliti. Implementacija tega modela ima lahko različna izhodišča v predhodnih modelih s posebnim poudarkom na modelu 5 in modelu 3.

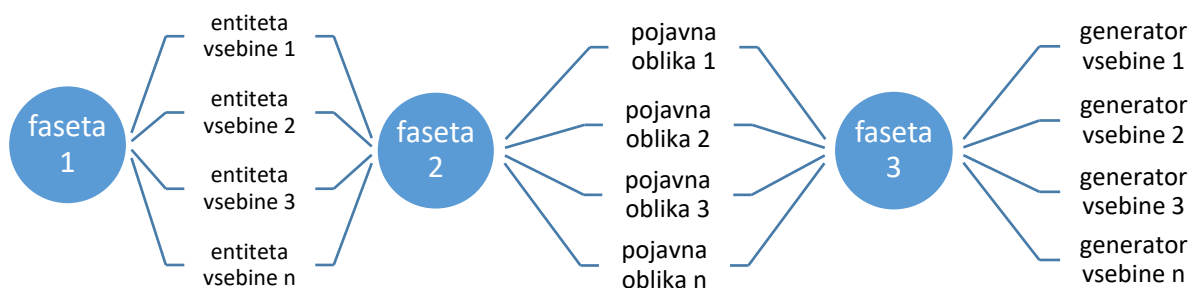

Slika 8: Zaporedje in sestavni deli enoentitetnega modela oblikovanja naslova popisnih enot več ustvarjalcev

Odgovor na vprašanje, po katerem modelu izdelati takšne naslove, leži v premisleku, ki temelji na postopku nastanka popisne enote in statusu generatorja vsebin do nastale arhivske vsebine. To pa podobno kot zgoraj zahteva dodatne arhivske strokovne metode, ki jih je potrebno razviti za operativne namene.

MODEL 7

V praksi se pojavljajo izzivi glede oblikovanja naslova ene množinske entitete, ki se pojavlja na različnih pojavnih oblikah arhivskega gradiva različnih ustvarjalcev. Dejansko gre pri tem za korpuse različnih ustvarjalcev in s tem povezane množice vsebin v različnih tehnoloških oz. organizacijskih okoljih.

Slika 9: Zaporedje in sestavni deli večentitetnega modela oblikovanja naslova popisnih enot več ustvarjalcev

Ta model je najbolj kompleksen in zahteva zelo natančno predpripravo. Na operativnem nivoju ga je teoretično mogoče implementirati v celoti ali po dveh ali več kombinacijah predhodnih modelov. Metodološke rešitve v zvezi z odločitvami temeljijo tako na premislekih v zvezi s pojavnostjo same vsebine arhivskega gradiva kot tehnološkimi okolji, v katerih je nastala, vključno s statusi njenih generatorjev.

8. Zaključek

Popis arhivskega gradiva je neopredmeten produkt arhivskega strokovnega dela. Hkrati s tem pa je tudi temeljna intelektualna storitev popisovalca arhivskega gradiva za vnaprej znanega ali neznanega agenta. Ta je skladno s sodobno arhivsko paradigmo lahko človek ali stroj oz. informacijski sistem.

V zadnjih letih se število zajetih opisov popisnih enot močno povečuje. Razlog temu so obsežni uvozi opisov popisnih enot iz različnih virov – npr. dokumentnih sistemov. Priprava nanje pa zahteva zelo natančno opredeljene metode oblikovanja vsebin popisnih elementov, še posebej elementa naslov popisne enote. Ti morajo biti izdelani v skladu z znanim standardnim vzorcem za primerljive oblike arhivskega gradiva. Na tej osnovi v Pokrajinskem arhivu Maribor razvijamo ob obstoječih izkustvenih metodah še metodologijo oblikovanja naslovov v kontekstu. Ta temelji na definiranju vsebinskih in pojavnih entitet in njihovih relacij v kombinaciji s fasetnim oblikovanjem naslovov.

Osnovo te metode predstavlja enostavni metajezik, s katerim na abstrakten način opredeljujemo dejavnike, ki vplivajo na nastanek in uporabo naslova popisne enote. Z njim opisujemo tudi relacije med entitetami naslova. Uporabljeni metajezik tako omogoča opredeljevanje vzorcev, hkrati pa zagotavlja okolje za optimizacijo oblikovanja jasno zaključenih informacijskih celot.

Metoda v praksi ne nadomešča obstoječih rešitev oblikovanja naslovov popisnih enot na podlagi izkustvenih metod, ampak jih nadgrajuje. Končni rezultat implementacije vseh metod skupaj pa omogoča izvedbo naslovov, ki imajo višjo stopnjo medsebojne primerljivosti, dolgoročne stabilnosti in uporabnosti v različnih kontekstih.

Pri oblikovanju naslovov popisnih enot skladno z metodo fasetnega oblikovanja naslovov je potrebno izhajati iz različnih zahtev, ki posredno in neposredno vplivajo na oblikovanje celotne strukture opisov popisnih enot. Pri tem naj izpostavimo naslednje zahteve:

- naslov popisne enote mora biti izdelan tako, da se lahko na njem izvajajo različne strojne obdelave, kot npr. strojno oblikovanje naslovov popisnih enot, strojno prevajanje vsebin naslovov, inteligentno poizvedovanje po vsebinah v naslovih itd.,
- naslov popisne enote mora v semantičnem smislu jasno opredeljevati celoto popisne enote,
- naslov popisne enote mora enoznačno opredeljevati popisno enoto v njenem unikatnem kontekstu,
- naslov popisne enote mora biti izveden tako, da omogoča nedvoumno razvrščanje opisov skladno s splošno sprejeto logiko sortiranja v informacijskih sistemih,
- strojni prevodi naslova morajo zagotavljati osnovni smisel tudi za uporabnike izven prvotnega jezikovnega področja opisa arhivskega gradiva,
- naslov popisne enote mora biti v informacijskem smislu avtarkičen; to pomeni, da lahko obstaja sam po sebi in prehaja iz enega v drugo informacijsko okolje, pri tem pa se mu ne zmanjša njegova osnovna informacijska vrednost,
- naslov opisa popisne enote mora biti izdelan po vzorcu uteži, po katerih so vrednosti z višjo stopnjo unikatnosti postavljene premo sorazmerno s pozicijo v alfanumeričnem nizu naslova, gledano od leve proti desni.
- primerljive vsebine arhivskega gradiva v istih tehnoloških okoljih morajo imeti izdelane naslove po enaki metodologiji in uporabljenih vzorcih.

Pri fasetni metodi oblikovanja naslova je unikatni kontekst opredeljen na različne načine. Običajno so to pripone in predpone ter fasete, ki opredeljujejo postopke, pooblastila v zvezi z nastankom in njegovo hrambo, tehnološka okolja v najširšem pomenu ter statute originalov oz. natančno določenih generacij različnih vrst reprodukcij itd.

Sodobne zahteve rešitev upravljanja z arhivskim gradivom se odražajo tudi v metodologiji oblikovanja naslovov popisnih enot. V tem kontekstu posebej izpostavljamo potrebe in zahteve v virtualnih čitalnicah. Neponovljivost oz. unikatnost naslovov predstavlja v semantičnem smislu enega od temeljev vzpostavitve tega servisa, koncept RiC pa novo, kompleksno, arhivsko paradigmo. V ta namen je na operativnem nivoju potrebno razviti tudi dodatne metode oblikovanja naslovov, ki bodo upoštevale mnoge zahteve v zvezi z uporabo arhivskega gradiva v sodobnih okoljih. V prispevku sta predstavljena teoretični model in metodologija oblikovanja fasetnih naslovov arhivskih popisnih enot.

SUMMARY

FACET MODEL OF DESIGNING TITLES FOR UNITS OF DESCRIPTION

dr. Miroslav Novak

Regional Archives Maribor, Maribor, Slovenia

miro.novak@pokarh-mb.si

Description of archival records is an intangible product of archival professional work. At the same time, this is also the basic intellectual service of describers for the defined or not defined agents in future. According to the modern archival paradigm, it can be a human being, different machines or systems.

In recent years, the number of captured units of descriptions has increased significantly. The reason for this are extensive imports of units of descriptions from different sources – e.g. document systems.

Preparing data for extensive imports, however, requires very precisely defined methods of creating the contents of descriptive elements, especially the element "title of the unit of description". Titles must be generated in accordance with a known standard pattern for comparable forms of archival records. On this basis, in the Regional Archives of Maribor, we are developing, beside the existing experiential methods, also the methodology of designing titles of units of description in the context. This is based on the exact definition of content and appearance of entities and their relations in combinations with facet designing titles.

The starting point of the new method is a simple meta-language with which the factors that influence the creation and use of the title of the unit of description are defined in an abstract way. With this meta-language we are describing relations between the entities in the title. We can use it also for the identification of samples and for providing the environment for optimizing the formation of titles of units of descriptions.

In practice, the new method does not replace the existing solutions for the design of titles based on experiential methods, but builds on them. The results of the

implementation of all methods together enable the creation of titles that have a higher level of mutual comparability, long-term stability and usability in different contexts.

When designing the titles of units of description in accordance with the method of facet designing, it is necessary to derive from various requirements that indirectly and directly influence the design of the entire structure of the descriptions of the units of description. The following requirements should be highlighted:

- The title of the unit of description is designed in way that various machine-supported operations can be implemented: machine supported formatting of the title of the units of descriptions, machine supported translation of title content, intelligent content query in titles, etc.*
- In the semantic sense, the title of the unit of description must clearly define the whole content of the unit of description.*
- The title of the unit of description must uniquely identify the unit of description in its unique context.*
- The title of the unit of description must be implemented in such a way that it enables the unambiguous sorting of descriptions in accordance with generally accepted sorting logic in information systems.*
- Machine supported translation of the title should provide the basic meaning also for users outside the original language area of the description of archival records.*
- The title of the unit of description must be autarkic in the information sense. This means that it can exist on its own and we can move it from one to the other information environment, without reducing its basic information value.*
- The titles of units description must be performed according to the sample of weights, that means that the values with a higher degree of uniqueness are set in proportion to the position in the alphanumeric set of the titles, viewed from the left to the right.*
- The comparable contents of archival records in the same technological environments should have generated titles using the same methodology and the patterns.*

In the facet method of title design, the unique context is defined in different ways. Usually these are suffixes, prefixes, or facets that define procedures and mandates in connection with the creation of units of description and their preservation, technological environments in the widest sense, and the status of originals, specific generations of different types of reproductions, etc.

Modern requirements of document management solutions are also reflected in the methodology of creating descriptions of archival records. In this context, the basic archival paradigm represents the concept of RiC. At the level of its implementation, it is necessary to develop methods for creating complex descriptions of archival records that will take into account many requirements regarding their use in modern environments. For this purpose, the theoretical model and methodologies for the creation of faceted titles of units of archival descriptions are presented.

Viri in literatura

- COBISS. Kooperativni online bibliografski sistem in servisi.** <http://www.cobis.si>. (dostop 27. 2. 2018).
- ISADg2. General International Standard Archival Description - Second edition. (2000).** <http://www.ica.org/10207/standards/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html> (dostop 15. 1. 2018).
- ISO 23081-1. (2006).** Information and documentation -- Records management processes -- Metadata for records -- Part 1: Principles.
- NOVAK, M., SEMLIČ RAJH Z. (2013).** Merjenje rezultatov uspešnosti izgradnje arhivskih podatkovnih zbirk s kvantitativno-kvalitativno metodo na primeru podatkovne zbirke SIRAnet. V: *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, str. 19–39.
- NOVAK, M. (2007).** *Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih*, (Studia archivistica et informatica, 1). Maribor: Pokrajinski arhiv.
- NOVAK, M. (2013).** Od popisovanja arhivskega gradiva do arhivske vede. *Atlanti*, special edition, str. 141–148.
- NOVAK, M. (2015).** Uticaj migracija podataka na popisivanje arhivskog gradiva. *Arhivska praksa, let. 18*, str. 257–271. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.
- NOVAK, M. (2017).** RIC kot koncept potencialne univerzalne dostopnosti do arhivskega gradiva. V: *Simpozij Arhivi v službi človeka - človek v službi arhivov [v okviru prireditve] 5. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: interdisciplinarnost, transnacionalnost in gradnja mostov*. Maribor : Alma Mater Europea.
- POPOVICI, B. (2016).** Records in contexts : towards a new level in archival description. V: Gostenčnik, N. (ur.) *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Popisovanje arhivskega gradiva*, str. 13–31. Maribor : Pokrajinski arhiv.
- Poročilo 2017. SIRAnet za obdobje 1. 1. 2017 do 31. 12. 2017. Interno poročilo.** 13 strani. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.
- SCHELLENBERG, T.R. (2003).** *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago : Society of American Archivists.
- SEMLIČ Rajh, Z. (2012).** Arhivski zapisi in postopki sledenja v arhivskem informacijskem sistemu. V: Gostenčnik, N. (ur.) *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, str. 631–646. Maribor : Pokrajinski arhiv.
- SEMLIČ Rajh, Z. (2017).** Izzivi popisovanja digitalnega in digitaliziranega arhivskega gradiva : analiza izvedenih popisov izvirnega e-arhivskega gradiva in digitalizator v spletno dostopnih arhivskih podatkovnih zbirkah. V: Gostenčnik, N. (ur.) *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Digitalno in digitalizirano. Arhivsko gradivo včeraj, danes in jutri*, str. 87–96. Maribor : Pokrajinski arhiv.
- ZAJŠEK, B. (2012).** Oblikovanje naslovov popisnih enot glede na mednarodne arhivske standarde, nove informacijske sisteme slovenskih javnih arhivov ter njihove uporabnike. V: Gostenčnik, N. (ur.) *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, str. 581–604. Maribor : Pokrajinski arhiv.